

การวิจัยเชิงอนาคตเพื่อการวางแผนองค์กร Futures Research for Organization Planning

สมศักดิ์ ลีลา¹

Somsak Lila

somsak.lila@gmail.com¹

บทคัดย่อ

การศึกษาคาดการณ์เกี่ยวกับเกี่ยวกับอนาคตมีมานานแล้ว แต่ที่มีการศึกษาเป็นระบบนั้นเริ่มมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษ 1950 มนุษย์เชื่อว่าถ้าเราทราบปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จะทำให้เราสามารถวางแผนรับมือกับสิ่งเลวร้ายในอนาคตได้ และสามารถสร้างโอกาสหรือส่งเสริมให้เกิดปรากฏการณ์ในทางดีได้ ยิ่งกว่านั้น เราเชื่อว่าจะสามารถกำหนดหรือสร้างสรรค์ปรากฏการณ์ที่มนุษย์พึงปรารถนาได้ การวิจัยเชิงอนาคตจึงถูกพัฒนาขึ้นมาตามลำดับ ถ้าหากมีการนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนองค์กร น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่ากิจกรรมแค่เพียงศึกษาทำนายปรากฏการณ์เท่านั้น ในขณะที่การวางแผนองค์กรในโลกยุคใหม่ที่มีความผันแปรไม่แน่นอนสูงก็จะมีทิศทางชัดเจน สร้างสรรค์และมีความท้าทายสูงมากยิ่งขึ้น

การวิจัยเชิงอนาคตมีหลายประเภท แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงอนาคตมีหลายกลุ่ม และหลากหลายวิธีการ การวิจัยเชิงอนาคตที่จะกล่าวถึงนี้เป็นทั้งวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ แต่ไม่ใช่ลักษณะการคาดการณ์ที่สามารถอธิบายถึงโอกาส หรือความน่าจะเป็นของการเกิดเหตุการณ์ในอนาคตด้วยวิธีการทางสถิติ จึงไม่เกี่ยวกับความแม่นยำและความคลาดเคลื่อนในการพยากรณ์ แต่เป็นการทำความเข้าใจถึงสิ่งที่เป็นไปได้ และสิ่งที่พึงปรารถนาในอนาคตอย่างเป็นระบบ รวมถึงการวิเคราะห์ว่าเหตุการณ์ใดส่งผลกระทบต่ออนาคตมากน้อยเพียงใด ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัยนี้ คือกรอบหรือโครงร่างการวางแผนพัฒนากลยุทธ์เพื่อกำหนดอนาคตองค์กรที่เปิดใจให้พิจารณาความเป็นไปได้ใหม่ ๆ และเตรียมรับมือกับเหตุการณ์ใหม่ ๆ ที่ไม่พึงปรารถนา โดยการนำวิธีการวิจัยเชิงอนาคต เช่น วิธีการเชิงมนุษยวิทยา (EFR) วิธีการเดลฟาย (Delphi Technique) และวิธีการทั้งสองวิธีร่วมกัน ที่เรียกว่า EDFR มาผสมผสานประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบ โดยให้ความสำคัญกับฉากทัศน์ (Scenarios) ใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปใช้ในการวางแผน เพื่อเป็นทางเลือกที่ท้าทายขององค์กร ที่เหมาะกับโลกยุคโลกปัจจุบันมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงอนาคต, ฉากทัศน์, การวางแผนองค์กร

Abstract

¹ อาจารย์, ดร., นักวิชาการอิสระ

¹ Dr., Independent Scholar

The predictive studies of the future have been around for a long time. However systematic study has started since the 1950s. Humans believe that if we know the events that will occur in the future, it will allow us to plan to deal with bad things in the future, create opportunities, or promote positive phenomena. Moreover, we believe that we can manage or create desirable phenomena. Future research is therefore developed accordingly. If it is applied in organizational planning, it should be more useful than the activity of just studying and predicting phenomena. Meanwhile, organizational planning in the modern world with high uncertainty, enables the organization to have a clear direction, more creative and challenging.

There are many types of future research. There are several groups of ideas about future research with various methods The future research mentioned here applies both quantitative and qualitative methods. However, it is not a predictive characteristic that can describe the chance or probability of future events using statistical methods. Therefore, it is not about the accuracy and inaccuracy of the forecast. It is a systematic understanding of what is possible and desirable in the future. Including analyzing how much an event will affect the future. The benefit of this type of research is a framework or outline for future planning that opens the mind to consider new possibilities and prepare to deal with new events or things that are not desired. The application of future research methods such as Ethnographic Future Research (EFR), the Delphi Technique, and a combination of both methods called EDFR, giving importance to new scenarios that can be used in planning to be a challenging choice for the organization that is more suitable for today's world.

Keywords: Future Research, Scenario, Organization planning

1. บทนำ

การเชื่อว่าอนาคตเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นสิ่งที่คาดเดาไม่ได้นั้นเป็นความจริงบางส่วน อีกด้านหนึ่งอนาคตที่แน่นอนก็ไม่สามารถกำหนดได้ทั้งหมด และยังไม่มีวิธีการใดที่จะสามารถทำนายอนาคตได้อย่างแม่นยำ แม้จะใช้วิธีการและอัลกอริธึมที่ดีที่สุดแล้วก็ตาม แต่มนุษย์จำเป็นต้องเตรียมการสำหรับอนาคตทั้งปัจเจกบุคคล กลุ่ม บริษัท องค์กร สังคมหรือชุมชน และประเทศชาติ โดยเชื่อว่า เราสามารถเตรียมพร้อมสำหรับอนาคตและวางแผนนำทางไปในทิศทางที่ต้องการได้ มนุษย์สามารถป้องกัน หรือรับมือกับสิ่งที่จะเกิดในอนาคตได้ อาจไม่ได้ครบถ้วนทุกอย่าง แต่ย่อมได้เปรียบกว่าการไม่ทราบ และไม่เตรียมการใด ๆ สำหรับอนาคตอย่างแน่นอน วิธีการที่ใช้ศึกษาการเกิดหรือไม่เกิดเหตุการณ์ในอนาคตนั้น คือ การวิจัยเชิงอนาคต (Futures Research)

ในโลกยุคใหม่ที่มีความผันแปรไม่แน่นอน (VUCA World) สูงมากในปัจจุบันมีความท้าทายใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอ การวางแผนเพื่อกำหนดทิศทางที่ใหม่ ๆ ขององค์กรจึงมีความท้าทายกว่า การนำจุดอ่อน จุดแข็งขององค์กรมาเป็นข้อมูลพื้นฐานเท่านั้น การวางแผนพัฒนากลยุทธ์และตัวชี้วัดของ องค์กรที่ทำงานในปัจจุบันมักใช้วิธีการประชุมระดมสมอง (Brain storming) การประชุมกลุ่ม (Focus group) เทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique) การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholder) โดยทั่วไปมักให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีการให้ ความสำคัญกับจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และความท้าทาย มีการแสดงความเชื่อมโยงไปสู่อนาคตอย่างเป็นระบบ มากขึ้น นักวิจัยด้านการวางแผน รวมทั้งนักวางแผนมักให้ความสำคัญกับความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) โดยเฉพาะเชิงปริมาณที่มีน้ำหนักของตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome) น่าเชื่อถือและ บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ต่าง ๆ เพราะมุ่งทำจากสิ่งที่เป็นอยู่โดยใช้โอกาสและความท้าทายเพื่อให้สำเร็จ ถ้ามนุษย์มีความเชื่อว่าอนาคตเป็นสิ่งที่กำหนดหรือสร้างได้ การวางแผนควรทำหน้าที่เชิงรุกในการกำหนด ทิศทางอนาคต กำหนดกลยุทธ์และตัวชี้วัดความสำเร็จขององค์กรด้วยการสร้างฉากทัศน์ (Scenario) ใหม่ ๆ ที่มีความท้าทายที่น่าสนใจมากกว่าการแก้ปัญหาด้วยข้อมูลเดิม ๆ และการเชื่อมโยงถึงหลักการที่เป็นความ เที่ยงตรงเชิงอนาคตนั้นเป็นหลักการสำคัญของการวิจัยเพื่อการวางแผนกำหนดทิศทางขององค์กร นั่นคือการ วิจัยเชิงอนาคตนั่นเอง

การวิจัยเชิงอนาคตในปัจจุบันมีหลากหลายเทคนิควิธี สามารถนำไปบูรณาการสู่การประยุกต์ เพื่อแสวงหาคำตอบ หรือกำหนดแนวทางที่องค์กรควรทำและควรเตรียมป้องกันเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเกิดจาก ปฏิสัมพันธ์ของเหตุการณ์เหล่านั้นอีกด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนรับมือจัดการความเสี่ยงของ องค์กรได้ด้วย ในปัจจุบันวิทยาการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาฐานข้อมูล ขนาดใหญ่ (Big Data) ที่สามารถประมวลผลทั้งจากตัวเลขและข้อความเพื่อใช้ในการวางแผนแล้วก็ตาม การจินตนาการถึงฉากทัศน์ (Scenario) ใหม่ ๆ ของมนุษย์ของกลุ่มนักคิดกลุ่มอุดมคติ กลับมีความสำคัญและ เป็นแผนที่นำทาง และสร้างกรอบ โครงร่าง ในแผนพัฒนาใหม่ ๆ ทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมโลกของมนุษย์อยู่ เสมอ

2. ความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยเชิงอนาคต

นักอนาคตนิยม มีความเชื่อพื้นฐานว่า ความเชื่อของมนุษย์มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจ และมนุษย์สามารถควบคุมความเชื่อของตนได้ นี่เองทำให้เชื่อต่อไปว่ามนุษย์สามารถกำหนดอนาคตได้ จึงมี การศึกษาอนาคตอย่างเป็นระบบ เรียกว่า อนาคตศาสตร์ หรืออนาคตวิทยา (Futurology)

ลักษณะการทำนายอนาคตเป็นไปได้หลายลักษณะแตกต่างกัน เช่น การทำนายเชิงสำรวจ (Exploratory Forecasting) เป็นการขยายเหตุการณ์ในอดีต และปัจจุบัน ไปสู่อนาคต หรือกล่าวได้ว่าเป็น การมองไปข้างหน้า (outward bound) โดยอาศัยปรากฏการณ์ในอดีตและปัจจุบันมาบ่งบอกถึงแนวโน้ม เหตุการณ์อะไรบางอย่างที่จะเกิดขึ้นในอนาคต วิธีการนี้เราจะพบในงานวิจัยทางธุรกิจอย่างกว้างขวาง ส่วน

การทำนายเชิงปทัสฐาน (Normative Forecasting) เป็นการกำหนดอนาคตที่พึงปรารถนา (Desirable future) ไว้ก่อนว่าอะไรคืออนาคตที่พึงประสงค์ หรืออนาคตที่ต้องการจะเป็นเหมือนการวาดภาพในกระดาน แล้วจึงย้อนกลับมาพิจารณาว่าสภาพการณ์ปัจจุบันที่เป็นอยู่จะสามารถไปถึงอนาคตที่พึงปรารถนานั้นได้อย่างไร

2.1 ความหมายและความสำคัญ

การวิจัยเชิงอนาคต มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Futures Research” เป็นศัพท์เฉพาะ (Technical Term) เป็นการศึกษาแนวโน้มที่มีความเป็นไปได้หลายทิศทางในอนาคต ทำการศึกษาทั้งแนวโน้มที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ผู้ที่ทำการศึกษานาคตอย่างเป็นระบบโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยอนาคตแบบต่าง ๆ เรียกว่า *นักวิจัยอนาคต* ส่วนนักคิดและนักทฤษฎีเกี่ยวกับอนาคตเรียกว่า *นักอนาคตนิยม (Futurism)* คำรวมที่ใช้เรียกกลุ่มบุคคลเหล่านี้ คือ *นักอนาคต (Futurist)*

เรื่องของอนาคตนั้น มีความเป็นไปได้ในหลายทิศทาง จึงต้องสำรวจ และศึกษาแนวโน้มที่มีความเป็นไปได้เหล่านั้น ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ผู้ที่ทำการศึกษานาคตอย่างเป็นระบบโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยอนาคตแบบต่าง ๆ เรียกว่านักวิจัยอนาคต ส่วนนักคิดและนักทฤษฎีเกี่ยวกับอนาคตเรียกว่า นักอนาคตนิยม

ลิปพนธ์ เกตุทัต (2538) ได้ให้มุมมองการมองอนาคตสู่แผนรุกว่า ทั้ง ๆ ที่ปัญหา และมูลเหตุแห่งปัญหาเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องทราบและวิเคราะห์ให้ลึกซึ้ง แต่คำตอบมิใช่เพียงแค่นี้คำตอบอยู่ที่เส้นทางที่จะเดินสู่การลดปัญหา และมูลเหตุหรือมรรค มรรคจะต้องมีเป้าหมาย เป้าหมายนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นเป้าหมาย และโดยปกติจะเป็นเป้าที่เคลื่อนที่ไปตามกาลเวลา ดังนั้น หัวใจของ

การมองอนาคตอยู่ที่การหาทิศทาง การมองอนาคตเพื่อหาเป้าที่เคลื่อน หรือทิศทางอาจทำได้หลายวิธี

การวิจัยเชิงอนาคต เป็นการวาดมโนภาพอนาคตในแง่ดีและมโนภาพอนาคตในแง่ร้าย และก็พิจารณาตัวแปรต่าง ๆ ในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อวาดมโนภาพที่มีความเป็นไปได้สูงสุดแล้ว ก็ต้องวางเงื่อนไขทางเลือก สู่ทิศทางที่ประสงค์ การมองอนาคต เป็นการสร้างกลไกเชิงรุกสามารถปลูกใจให้มีส่วนร่วมนึกกำลังด้วยความหวัง อันจะนำไปสู่ความสำเร็จ ส่วนปัญหาก็จะคลี่คลายไป ถ้าเลือกแนวทางรุกที่ขวากหนาม น้อยที่สุด

2.2 จุดมุ่งหมาย

Textor (1980) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงอนาคตว่า เพื่อบรรยายทางเลือกในอนาคต (Alternative Futures) ที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็น เพื่อบ่งชี้ผลกระทบและผลต่อสิ่งที่อาจเกิดขึ้นจากอนาคตที่เป็นไปได้ ในแต่ละอนาคต เป็นการประเมินสถานการณ์ในปัจจุบัน เกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่ผู้ให้สัมภาษณ์มีอยู่ เกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้แต่ละทาง

เทียนฉาย กิระนันท์ (2544) กล่าวว่า การวิจัยเชิงอนาคต มีจุดมุ่งหมายที่จะทำการทำนาย เหตุการณ์ คาดคะเนหรือพยากรณ์เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้จะต้องอิงพื้นฐานข้อมูลและข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัย

จุดมุ่งหมายหลักของการวิจัยอนาคต มิใช่การทำนายว่าอะไรจะเกิดขึ้นจริงถูกต้องทั้งหมด แต่ต้องการสำรวจเพื่อศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้มากที่สุดทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ กล่าวคือ เป็นการสร้างภาพอนาคตที่จะเป็นและที่ไม่ควรจะเป็น เพื่อแสวงหาทางเลือกที่จะดำเนินการในอนาคตซึ่งทำให้เกิดผลลัพธ์เชิงบวก (Positive Outcome) และเป็นการกระตุ้น แรงเตือนให้ตระหนักถึงภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเพื่อแสวงหาแนวทางการแก้ไขต่อไป

2.3 กลุ่มแนวคิดอนาคตศึกษา

มนุษย์ให้ความสนใจเกี่ยวกับอนาคตศึกษามาเป็นเวลานานแล้ว สามารถแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1) กลุ่มแนวคิดเชิงศาสนา การศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับอนาคต ในอดีตจึงเป็นไปตามความเชื่อที่ว่า มนุษย์ไม่มีทางเลือกอื่น แต่ต้องทำตามวัตถุประสงค์ของพระเจ้า หรือชะตาฟ้าลิขิตเท่านั้น ความเชื่อเกี่ยวกับอนาคตนี้ปรากฏอยู่ในทุกศาสนา

2) กลุ่มแนวคิดเชิงอุดมคติ กลุ่มแนวคิดที่อาจถือว่าเป็นรากฐานของการศึกษาอนาคตในยุคสมัยใหม่คือกลุ่มยูโทเปีย (utopia) ซึ่งเน้นภาพอนาคตในอุดมคติที่พึงประสงค์และอยากให้เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริง แนวคิดยูโทเปียมียุติทั้งที่เป็นภาพอุดมคติของอนาคตที่ยังไม่เกิดขึ้นและภาพอุดมคติของอีกสถานที่หนึ่งที่แสดงถึงความปรารถนาสุดขีด สังคมยูโทเปียปรากฏในงานเขียนครั้งแรกในนวนิยายเชิงปรัชญาการเมืองชื่อเดียวกันของโทมัส มอร์ (Thomas More)

3) ประวัติศาสตร์นิยม (historicism) เป็นแนวคิดและวิธีการที่เน้นความสนใจและให้ความสำคัญกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาอดีตช่วงหนึ่ง เฉพาะในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือเฉพาะในสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ด้วยความเชื่อที่ว่าแต่ละสังคมวัฒนธรรมและแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน มีวิวัฒนาการและความเป็นมาที่ไม่เหมือนกัน การวิเคราะห์แนวโน้มเน้นการตีความข้อมูลอย่างละเอียด และระมัดระวัง

4) กลุ่มนิยายวิทยาศาสตร์ มีนวนิยายเกิดขึ้นตามจินตนาการของมนุษย์เกี่ยวกับภาพอนาคต เช่น The Time Machine (ค.ศ. 1895) The Invisible Man (ค.ศ. 1897) The War of the Worlds (ค.ศ. 1898) The Outline of History (ค.ศ. 1920) และ The Shapes of Things to Come (ค.ศ. 1933) นิยายวิทยาศาสตร์เหล่านี้แสดงเรื่องราวที่ผู้เขียนจินตนาการขึ้นมา แต่มักให้แนวคิด เกี่ยวกับทางเลือกของอนาคตที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น จูลส์ เวิร์น (Jules Verne) นักเขียนชาวฝรั่งเศสผู้เขียนนิยายวิทยาศาสตร์ ใช้จินตนาการสร้างสรรค์ คาดเดาเทคโนโลยีในโลกอนาคตจากนวนิยายวิทยาศาสตร์ พรรณนาภาพอุดมคติของสังคมในอนาคตที่มนุษย์สร้างขึ้นจากการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งประดิษฐ์หรือนวัตกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น เรือดำน้ำนิวเคลียร์ การเดินทางไปดวงจันทร์ ฯลฯ ภาพศิลปะ ดนตรี งานปฏึกมกรรมก็แสดงถึงจินตนาการของมนุษย์ เช่นกัน

5) กลุ่มแนวคิดเชิงระบบ (Systematic Thinking) ซึ่งได้กลายมาเป็นพื้นฐานสำคัญของอนาคตศึกษายุคใหม่ที่มีคุณลักษณะหลักคือ การคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบ (Part) กับองค์รวม

(Whole) และการเปลี่ยนจากกรอบความคิดเชิงโครงสร้าง (Structure) เป็นกรอบความคิดเชิงกระบวนการ (Process) แนวคิดเชิงระบบที่เป็นพื้นฐานของอนาคตศึกษาสมัยใหม่เกิดขึ้นในวงการวิชาการในสหรัฐอเมริกาในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยรับอิทธิพลโดยตรงจากทฤษฎีวิทยาศาสตร์แนวปฏิฐานนิยมและวิธีการวิจัยแบบประจักษ์นิยม ซึ่งล้วนแล้วแต่มีพื้นฐานของโลกทัศน์แบบฟิสิกส์ของนิวตัน (Newton) แนวคิดดังกล่าวเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งธรรมชาติของมนุษย์สามารถย่อส่วนลงมาเป็นกลไกได้ จึงสามารถทำนายและพยากรณ์ได้ว่า สิ่งเหล่านั้นจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในอนาคต แนวคิดนี้เชื่อในความจริงที่เป็นหนึ่งเดียวและเป็นสากล จึงเป็นรากฐานของความคิดที่ว่า “อนาคตที่ทำนายได้มีอยู่หนึ่งเดียว (One Predictable Future) และสามารถทดลองและพิสูจน์ได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์”

2.4 พัฒนาการของการวิจัยเชิงอนาคต

การวิจัยเชิงอนาคตที่มีการศึกษาเป็นระบบ ซึ่งเป็นเทคนิคการวิจัยแบบหนึ่งนั้นมีการพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยขึ้นในทศวรรษที่ 1950 ซึ่งมีลักษณะเป็นวิธีการค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับอนาคตด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Approach) ภารกิจและงานของการวิจัยเชิงอนาคตมีความครอบคลุมเกือบทุกด้าน เช่น ทางด้านเศรษฐกิจ การปกครอง สังคม การสาธารณสุข การศึกษา เทคโนโลยี ฯลฯ โดยในยุคแรก Early Roots (ทศวรรษที่ 1940-1950) มีนักวิชาการอย่าง H.G. Wells และ J.B.S. Haldane เป็นผู้สำรวจความเป็นไปได้ในการคาดการณ์และกำหนดอนาคต ในยุคนั้นซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักหรือยอมรับกัน ต่อเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาทางด้านนี้ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการมากขึ้น

ยุคที่สอง ทฤษฎีระบบและไซเบอร์เนติกส์ (ทศวรรษ 1950-1960) เป็นยุคหลังสงคราม มีการเพิ่มขึ้นของทฤษฎีระบบและไซเบอร์เนติกส์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการวิจัยในอนาคต มีนักวิชาการ เช่น Ludwig von Bertalanffy และ Norbert Wiener มีส่วนในการทำความเข้าใจระบบที่ซับซ้อน และส่งเสริมแนวทางแบบองค์รวมในการศึกษาอนาคต

ยุคที่สาม การวางแผนสถานการณ์ (ทศวรรษ 1960-1970) ช่วงทศวรรษ 1960 เกิดการพัฒนาการวางแผนสถานการณ์เพื่อเป็นแนวทางในการสำรวจอนาคตทางเลือก Herman Kahn และ Robert E. Textor นักอนาคตนิยมชาวอเมริกัน ซึ่งงานของเขาที่ RAND Corporation มีบทบาทสำคัญในการทำให้แนวทางนี้เป็นที่นิยม ซึ่งใช้กันต่อมาอย่างกว้างขวางคือ Delphi Technique ใช้ในการวางแผนสถานการณ์เกี่ยวข้องกับการสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับการพัฒนาในอนาคตที่เป็นไปได้เพื่อการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์

ยุคที่สี่ การเกิดขึ้นของการศึกษาฟิวเจอร์ส (ทศวรรษ 1970-1980) ในช่วงเวลานี้ การวิจัยในอนาคตได้รับการยอมรับทางวิชาการและมีโครงสร้างมากขึ้น คำว่า "อนาคตศึกษา (Futures Study)" ได้รับการประกาศเกียรติคุณ และสถาบันการศึกษาเริ่มเปิดสอนหลักสูตรและโปรแกรมในสาขานั้น นักอนาคตศาสตร์ที่มีชื่อเสียง เช่น อัลวิน ทอฟเลอร์ ผู้เขียน Future Shock และบัคมินสเตอร์ ฟุลเลอร์ มีส่วนร่วมในวาทกรรมนี้

ยุคที่ห้า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและโลกาภิวัตน์ (ทศวรรษ 1980-1990) การถือกำเนิดของคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลและการเพิ่มขึ้นของอินเทอร์เน็ตในช่วงทศวรรษ 1980 และ 1990 ได้เปลี่ยนแปลง

วิธีการเข้าถึงและเผยแพร่ข้อมูล โลกาวัดตนกลายเป็นประเด็นสำคัญ และนักอนาคตนิยมเริ่มให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงของโลกและผลกระทบของโลกในอนาคตมากขึ้น

ยุคที่หก การพัฒนาที่ยั่งยืนและความกังวลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (ทศวรรษ 1990 – 2000) ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 และต้นศตวรรษที่ 21 มีความตระหนักรู้มากขึ้นเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืน การวิจัยในอนาคตได้ขยายไปสู่การพิจารณาความยั่งยืนของระบบนิเวศและสังคม โดยมุ่งเน้นที่การสร้างอนาคตที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม

ยุคที่เจ็ด การบูรณาการเทคโนโลยีและข้อมูล (ทศวรรษ 2000 – 2010) ศตวรรษที่ 21 นำมาซึ่งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การวิเคราะห์ข้อมูล และปัญญาประดิษฐ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิธีการที่ใช้ในการวิจัยในอนาคต ความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลจำนวนมากได้เพิ่มความแม่นยำและขอบเขตของการคาดการณ์ในอนาคต

ยุคที่แปด ความท้าทายและความสามารถในการปรับตัวที่ซับซ้อน (ทศวรรษ 2010 - ปัจจุบัน) ยุคปัจจุบันโดดเด่นด้วยการยอมรับความท้าทายที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงถึงกันมากขึ้น เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์การเมือง และการระบาดใหญ่ทั่วโลก ฯลฯ การวิจัยเชิงอนาคตได้ปรับเปลี่ยนเพื่อรับมือกับความท้าทายเหล่านี้ โดยเน้นถึงความจำเป็นในการปรับตัวและกลยุทธ์ในการปรับตัว การวิจัยในอนาคตได้กลายเป็นสาขาสหวิทยาการที่ดึงข้อมูลเชิงลึกจากสังคมวิทยา เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา และสาขาวิชาอื่น ๆ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในขณะนี้ทั้งวิชาการและปฏิบัติการสำหรับการวิจัยและแนวทางใหม่ ๆ เพื่อคาดการณ์และกำหนดอนาคต

3. ประเภทของการวิจัยเชิงอนาคต

การวิจัยในอนาคตครอบคลุมแนวทางและวิธีการที่หลากหลายในการสำรวจ ทำความเข้าใจ และคาดการณ์สถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ต่อไปนี้เป็นการวิจัยในอนาคตบางประเภทแบ่งตามลักษณะและวิธีการศึกษาที่จะกล่าวถึงแต่ละประเภทโดยย่อ

การวิเคราะห์แนวโน้ม (Trend Analysis) เป็นการตรวจสอบข้อมูลในอดีตเพื่อระบุและคาดการณ์แนวโน้ม ช่วยคาดการณ์ความต่อเนื่องของรูปแบบในอนาคต

การวางแผนสถานการณ์ (Scenario Planning) เป็นการพัฒนาศถานการณ์ที่เป็นไปได้ในอนาคตหลายสถานการณ์โดยอิงจากการผสมผสานตัวแปรหลักและความไม่แน่นอนที่แตกต่างกัน วิธีการนี้ช่วยให้องค์กรเตรียมพร้อมสำหรับอนาคตที่อาจเกิดขึ้นมากมาย

วิธีการเดลฟาย (Delphi Method) เกี่ยวข้องกับคณะผู้เชี่ยวชาญที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นใดประเด็นหนึ่งผ่านชุดการสำรวจและรอบข้อเสนอนี้ คำตอบจะได้รับการวิเคราะห์และใช้เพื่อระบุแนวโน้มและสร้างฉันทามติ

การวิเคราะห์ผลกระทบข้าม (Cross-Impact Analysis) เป็นการตรวจสอบปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงในด้านหนึ่งอาจส่งผลกระทบต่อปัจจัยอื่นๆ อย่างไร

การย้อนกลับ (Backcasting) เริ่มต้นด้วยวิสัยทัศน์ของอนาคตอันพึงประสงค์และการทำงานย้อนหลังเพื่อระบุขั้นตอนและเงื่อนไขที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุอนาคตนั้น

การสแกนสภาพแวดล้อม (Environmental Scanning) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างเป็นระบบเพื่อระบุโอกาสและภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นซึ่งอาจส่งผลกระทบต่ออนาคต

การพยากรณ์เทคโนโลยี (Technology Forecasting) การประเมินแนวโน้มทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมในปัจจุบันเพื่อคาดการณ์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อการพัฒนาในอนาคต

การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Visioning) การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาวิสัยทัศน์ร่วมกันเกี่ยวกับอนาคตอันพึงประสงค์ วิธีนี้มักใช้ในการวางแผนชุมชนหรือองค์กร

การจำลองและการสร้างแบบจำลอง (Simulation and Modeling) เป็นการใช้แบบจำลองคอมพิวเตอร์และการจำลองเพื่อสำรวจสถานการณ์ต่างๆ และทดสอบผลลัพธ์ที่เป็นไปได้ของการตัดสินใจหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ

การวิเคราะห์ไพ่การ์ด (Wild Cards Analysis) เป็นการตรวจสอบเหตุการณ์ที่มีความน่าจะเป็นต่ำและมีผลกระทบสูง ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ในอนาคตได้อย่างมาก

การวิเคราะห์ชั้นเชิงสาเหตุ (Causal Layered Analysis: CLA) เป็นการตรวจสอบปัญหาในระดับต่างๆ (บทสวด สาเหตุทางสังคม วาทกรรม/มายาคติ และโลกทัศน์) เพื่อทำความเข้าใจสาเหตุและสมมติฐานที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาในอนาคต

อนาคตเชิงบูรณาการ (Integral Futures) เป็นการศึกษาจากทฤษฎีเชิงบูรณาการ แนวทางนี้พิจารณามุมมองและมิติที่หลากหลาย (เช่น ปัจเจกบุคคล ส่วนรวม ภายใน และภายนอก) เพื่อสร้างความเข้าใจแบบองค์รวมมากขึ้นเกี่ยวกับอนาคต

การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ (Emerging Issue Analysis) เป็นการระบุและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ที่มีศักยภาพในการกำหนดภูมิทัศน์ในอนาคต

วงล้อแห่งอนาคต (Futures Wheel) เป็นการแสดงภาพที่สำรวจผลที่ตามมาและนัยสำคัญของเหตุการณ์หรือแนวโน้มในอนาคต

วิธีการเหล่านี้สามารถใช้แยกกันหรือรวมกันก็ได้ ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการวิจัยในอนาคตและความซับซ้อนของประเด็นที่กำลังแก้ไข กฎเกณฑ์สำคัญคือการใช้วิธีการผสมผสานกันเพื่อเพิ่มการมองเห็นไกลและปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

4. วิธีการและแนวทางหลักของการวิจัยเชิงอนาคตเพื่อการวางแผนพัฒนาหลักสูตร

วิธีการวิจัยเชิงอนาคตที่เป็นแนวทางหลักทั่วไป ได้แก่ การวางแผนสถานการณ์ (Trend Analysis) การวิเคราะห์แนวโน้ม (Trend Analysis) เทคนิคเดลฟี่ (Delphi Technique) การสแกนสภาพแวดล้อม (Environmental Scanning) แนวทางการวิจัยเชิงอนาคตที่จะกล่าวถึง ให้ความสำคัญกับกลุ่มแนวคิดเชิงอุดมคติ และกลุ่มแนวคิดเชิงระบบ (Systematic thinking) ซึ่งนักวิจัยส่วนใหญ่มีความคุ้นเคยเพราะมีระเบียบวิธีเป็นวิธีวิทยาศาสตร์ สามารถค้นหามุมมองที่ท้าทายในการแก้ปัญหาภายใต้สถานการณ์โลกที่ความผันผวนอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน การสร้างจินตนาการหรือฉากทัศน์ ใหม่ ๆ ที่เป็นอุดมคติ ถือเป็นความต้องการสูงสุดของมนุษย์ กว่าศตวรรษที่ผ่านมา ถ้าเราไม่เชื่อว่ามนุษย์สามารถเดินทางไปในท้องฟ้าได้ เช่นเดียวกับนก เราก็คงไม่มีเครื่องบินเหมือนทุกวันนี้ ถ้ามนุษย์ไม่เชื่อว่า เราไปดวงจันทร์ได้ และคนส่วนใหญ่ก็ยังไม่เห็นเหตุผลว่าจะไปทำไม เพื่อผจญภัยไป ไม่เกิดประโยชน์อะไร ไม่คุ้มค่า และถ้าไม่มีจินตนาการว่าสิ่งที่เราพูดถึงตลอดเวลานั้นควรใช้บ่งบอกภาวะสุขภาพของเราได้ ก็คงไม่มีใครคิดประดิษฐ์กรรมสารทวอท และเราอาจจะยังไม่มีนวัตกรรมใหม่ ๆ อีกหลายอย่าง

การวางแผนพัฒนาหลักสูตรและตัวชี้วัดขององค์กรด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบตัวชี้วัดจำเป็นต้องมีกรอบอนาคตที่ชัดเจน เพราะสถิติเชิงปริมาณส่วนใหญ่มีหน้าที่ทำการยืนยัน (Confirm) ว่ากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีนั้นเป็นจริง ส่วนการสร้างกรอบความคิด ความเชื่อ หรือทฤษฎีนั้นเป็นหน้าที่และจินตนาการของมนุษย์ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า กรอบความคิดหรือทฤษฎีที่มนุษย์เชื่อจึงมีความสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชีวิต สังคม ความเป็นอยู่ของมนุษย์ การวางแผนที่ท้าทายจึงต้องการจินตนาการที่ท้าทายเช่นกัน การประยุกต์เทคนิควิธีวิจัยกับการวางแผนมีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจกับแนวทางหรือเทคนิควิธีการที่จะประยุกต์ใช้กับการวางแผนเสียก่อน จึงนำไปประยุกต์ใช้โดยไม่ละเลยข้อดี หรือจุดเด่นของแต่ละวิธีดังนี้

4.1 วิธีวิจัยแบบ Ethnographic Future Research (EFR)

EFR เป็นวิธีวิจัยเชิงอนาคตทางมนุษยวิทยา ที่เกิดขึ้นในปี 1976 โดยนักวิจัยอนาคตใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยแบบเปิดกว้างให้กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ถูกสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระโดยไม่มีการชี้นำภายใต้กรอบความคิดของผู้วิจัย โดยให้สัมภาษณ์ในมุมมองของตนเองเกี่ยวกับทางเลือก และโอกาสความเป็นไปได้ ที่จะสามารถเกิดขึ้นในอนาคต ระเบียบวิธีวิจัยแบบ EFR มีความยืดหยุ่น อาจมีการปรับให้เหมาะสมกับการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยทำงานร่วมกับผู้ถูกสัมภาษณ์ในการพัฒนาและฉายภาพอนาคต (Scenario) โดยมีมุมมองภาพอนาคต 3 ภาพ คือ ภาพการมองโลกในแง่ดี (Optimistic) ภาพการมองโลกในแง่ร้าย (Pessimistic) และภาพที่เป็นไปได้มากที่สุด (Most Probable) (Textor, 1995)

จุดเด่นของ EFR คือการไม่ปิดกั้นขอบเขตความคิดของกลุ่มตัวอย่างหรือผู้เชี่ยวชาญที่ถูกสัมภาษณ์ โดยผู้สัมภาษณ์จะเริ่มถามมุมมองภาพอนาคตในแง่ดี (Optimistic) ก่อน จนกระทั่งได้มุมมองที่สมบูรณ์ จึงถามมุมมองภาพอนาคตในแง่ร้าย (Pessimistic) และเมื่อเสร็จสิ้นสมบูรณ์ ภาพสุดท้ายที่ถามคือภาพอนาคตที่เป็นไปได้มากที่สุด (Most Probably) เมื่อผู้ถูกสัมภาษณ์ให้มุมมองทั้งดีและแง่ร้ายครบแล้ว ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีการทบทวนคำถาม และทบทวนมุมมองกับผู้ถูกสัมภาษณ์เป็นระยะ ๆ เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องและเข้าใจ

ตรงกันในภาพอนาคตแต่ละภาพ และแต่ละมุมมอง สิ่งที่ผู้สัมภาษณ์ต้องคำนึงถึงตลอดเวลาที่สัมภาษณ์คือ ผู้ถูกสัมภาษณ์หรือผู้เชี่ยวชาญให้ความชัดเจน (Clarity) ความเข้าใจที่ครอบคลุม (Comprehensiveness) บริบท (Contextualization) และสุดท้ายคือความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ (Coherence) ของประเด็น คำถาม การอธิบาย มุมมองที่ถูกต้องชัดเจน เข้าใจตรงกันทั้งผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อส่งผลต่อการเขียนภาพอนาคต ที่ผู้วิจัยต้องนำมาพรรณนา วิเคราะห์ ตีความ และวินิจฉัย

การแบ่งช่วงเวลาศึกษา และกำหนดขอบเขตการมองอนาคตเป็นสิ่งสำคัญ ผู้วิจัยจึงต้องกำหนด ขอบเขตช่วงเวลาในการมองภาพอนาคต เช่น 5 ปี 10 ปี 15 ปี หรือ 20 ปี การมองอนาคตระยะยาว จำเป็นต้องแบ่งช่วงเวลาเป็นระยะ ๆ เช่น ช่วงละ 5 ปี อนึ่งกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ให้สัมภาษณ์จะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญและมีอำนาจ (Authority) ทางความคิดต่อสังคมและการขับเคลื่อนอนาคตขององค์กร

4.2 เทคนิควิธีวิจัยแบบเดลฟาย (Delphi Technique)

เทคนิคเดลฟาย ตั้งแต่ Texter ได้พัฒนาขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1988 ปัจจุบันยังได้รับความนิยมแพร่หลาย ในการวิจัยที่มุ่งหาข้อค้นพบในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากสามารถ ให้ข้อมูลที่แม่นยำ เกี่ยวกับสิ่งที่ยุ่งคลุ้มเครือ ไม่มีความชัดเจน เพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจได้เป็นอย่างดี โดยการอาศัย ประสบการณ์ ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะหลีกเลี่ยงการนัดหมายกลุ่ม ผู้เชี่ยวชาญให้มาเผชิญหน้ากัน เพื่อแสดงความคิดเห็น จึงทำให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนสามารถแสดงความคิดเห็น ของตนได้อย่างเต็มที่และเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยความคิดเห็นของผู้อื่นและกระบวนการกลุ่ม

Helmer (1967) กล่าวว่า เทคนิคเดลฟาย เป็นกระบวนการหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในอนาคตในเรื่องที่เกี่ยวกับ เวลา ปริมาณสภาพการณ์ที่ต้องการจะให้เป็น จาก ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่กระจัดกระจายกันให้สอดคล้องกันอย่างมีระบบ โดยใช้วิธีการเสาะหาความคิดเห็นจากการตอบแบบสอบถามของผู้เชี่ยวชาญแทนการเรียกประชุม เทคนิคนี้ไม่ต้องการให้ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญแต่ละคน มีผลกระทบหรือมีอิทธิพลต่อการพิจารณาตัดสินใจของผู้เชี่ยวชาญที่ตอบแบบสอบถาม โดยผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนจะไม่ทราบว่าใครได้บ้าง และไม่ทราบว่าผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนมีความคิดเห็นในแต่ละข้อ อย่างไร จะรู้เฉพาะคำตอบของตนเองเท่านั้น โทมัส ที แมคมิลแลน (Thomas T. Macmillan) ได้ศึกษาพบว่า จำนวนผู้เชี่ยวชาญ 17 คนขึ้นไปความคลาดเคลื่อนจะคงที่คือ .02 หากน้อยกว่านี้ ความคลาดเคลื่อนจะเพิ่มขึ้น เช่น 9 คนความคลาดเคลื่อนจะเป็น .04

Glenn and Gordon (2009) กล่าวว่า เดลฟาย เป็นวิธีการสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นหรือจะมี ปริมาณเฉพาะในช่วงเวลาที่กำหนด แบบสำรวจนี้ไม่ระบุชื่อ ดังนั้นจึงไม่มีบุคคลใดสามารถครอบงำ (dominate) กลุ่มตามความต้องการได้ ความแตกต่างของคำตอบจะแสดงขึ้นโดยไม่เปิดเผย และอาจปรับเปลี่ยนเมื่อมีการรับรู้ความคิดของกลุ่ม

แม้ว่าการวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟายจะเป็นที่รู้จักและถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย แต่นักวิจัยจำนวนมาก ยังขาดความระมัดระวังในการใช้เทคนิคเดลฟาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของหัวใจหลักสำคัญ 4 ประการของการวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟาย (น้ำผึ้ง มีศีล, 2559) คือ

1) การเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ มีความสำคัญมากต่อการมองอนาคต ควรเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรอบรู้อย่างแท้จริงในสาขาที่จะทำวิจัย ไม่ควรเปิดรายชื่อของผู้เชี่ยวชาญเพื่อให้การนำเสนอความคิดเห็นเป็นไปอย่างอิสระ ซึ่งจำนวนของผู้เชี่ยวชาญควรพิจารณาจากบริบทของงานวิจัยนั้น ๆ มิใช่การใช้เพียงเกณฑ์การลดลงของความคลาดเคลื่อน (Error reduction)

2) การกลั่นกรองความรู้จากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญโดยใช้แบบสอบถามควรมีการให้ข้อมูลย้อนกลับไปยังกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อการสำรวจความคิดเห็นของตนเองและข้อเสนอแนะของกลุ่มเพื่อการตัดสินใจ ดังนั้นจึงไม่อาจยุติกระบวนการวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟายได้แม้ว่ามติจะสอดคล้องกันโดยเสียงข้างมากโดยการตอบแบบสอบถามเพียงรอบเดียว

3) การพิจารณาค่าสถิติเพื่อพิจารณามติเสียงข้างมาก ควรมีเกณฑ์ที่ถูกต้องตามลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการประมาณค่าความคิดเห็น จำนวนผู้เชี่ยวชาญและระดับการวัดความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้เพื่อความรู้หรือความจริงที่ค้นพบนั้นมีความถูกต้อง น่าเชื่อถือและนำไปใช้ประโยชน์ได้

4) นักวิจัย ควรทำความเข้าใจในกระบวนการวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟายอย่างละเอียดเพื่อไม่ให้เกิดอคติและมายาคติต่อกระบวนการวิจัยที่ตนเองเป็นผู้เลือก ไม่ย่อท้อที่จะติดตามและสื่อสารกับผู้เชี่ยวชาญ อีกทั้งยังควรมีความละเอียดรอบคอบในการพิจารณา วิเคราะห์และสรุปผลข้อมูลด้วยสถิติที่เหมาะสมและไม่ลำเอียงในคำตอบบางข้อที่ผู้เชี่ยวชาญบางคนอาจจะไม่ตอบ

เทคนิคเดลฟายเป็นวิธีการหาฉันทมติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยทั่วไปจึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็นได้หลายกรณี ผู้วิจัยมักเริ่มต้นด้วยกรอบ หรือประเด็นปัญหาที่ต้องการหาฉันทมติ การสร้างแบบสอบถามก่อนนำไปใช้หาฉันทมติอาจมีการประยุกต์ใช้แบบถามปลายเปิด (Open-ended) หรือการสัมภาษณ์ (Interview) เพื่อให้ได้คำถามสำหรับผู้เชี่ยวชาญในรอบแรก

4.3 วิธีการวิจัย EDFR

วิธีวิจัยแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) เป็นเทคนิคการวิจัยที่ จุมพล พูลภัทรชีวิน (2551) ได้นำเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR (Ethnographic Futures Research) และเทคนิคเดลฟาย (Delphi) มาพัฒนาโดยการผสมผสานกัน เพื่อรักษาจุดเด่น และลบจุดด้อยของทั้งสองวิธี มีความยืดหยุ่นในระเบียบวิธีวิจัย เพื่อให้สามารถนำไปในการวิจัยเชิงอนาคตได้สมบูรณ์มากขึ้น โดยมีขั้นตอนที่สำคัญโดยสรุป 6 ขั้นตอน ดังนี้

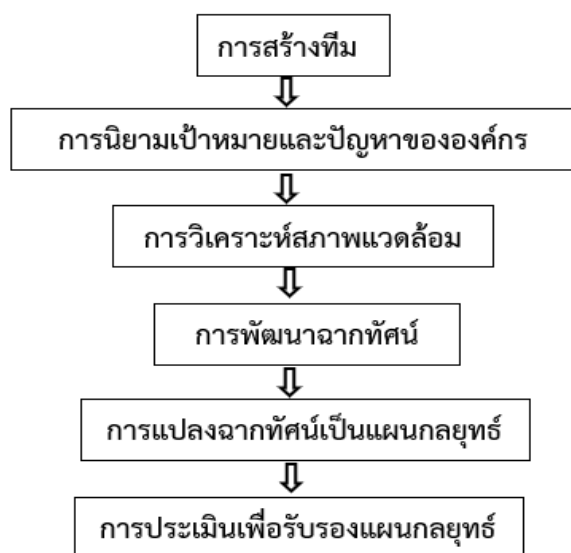
ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดและเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่ง โดยผู้วิจัยต้องได้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญจริง ซึ่งจะส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย ส่วนการเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญนั้นมีความจำเป็นโดยเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญมีความพร้อมทั้งการเตรียมข้อมูล จัดระเบียบข้อมูล และเวลานัดหมาย

- ขั้นตอนที่ 2 การสัมภาษณ์ รอบที่หนึ่ง ผู้วิจัยอาจเริ่มจาก Optimistic-Realistic (O-R)
Pessimistic-Realistic (P-R) และ Most Probable Realistic (M-R) ตามวิธีการ EFR แต่มีความยืดหยุ่น
- ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ
มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อสร้างเป็นเครื่องมือสำหรับทำเดลฟาย
- ขั้นตอนที่ 4 การสร้างเครื่องมือ (แบบสอบถาม)
- ขั้นตอนที่ 5 ขั้นตอนการทำเดลฟาย (EDFR รอบที่สอง สาม.....)
- ขั้นตอนที่ 6 การเขียนอนาคตภาพ

5. การนำการวิจัยเชิงอนาคตไปใช้ในการวางแผนองค์กร

โดยนัยทั่วไปการวิจัยเชิงอนาคตและการวางแผนมีความเชื่อมโยงกัน นักวิจัยหรือนักวางแผน
สามารถใช้การวิจัยเชิงอนาคตเป็นกิจกรรมนำเพื่อให้ได้กรอบ โครงร่างสำหรับใช้ในการวางแผนองค์กรตามปกติ
ได้อยู่แล้ว ลักษณะนี้จะเป็นกิจกรรมสองขั้นตอน คือกิจกรรมการวิจัยเชิงอนาคต และกิจกรรมการวางแผน
องค์กร อีกแนวทางหนึ่งคือการบูรณาการการวิจัยเชิงอนาคตกับการวางแผนองค์กรเข้าด้วยกันเป็นทั้งกิจกรรม
การวิจัยและกิจกรรมการวางแผนไปพร้อมกัน ซึ่งวิธีนี้จะต้องอาศัยนักวางแผนที่มีทักษะการวิจัย หรือเริ่มต้น
ด้วยการสร้างทีมวิจัยและวางแผน กิจกรรมแต่ละขั้นตอนเป็นดังนี้

ขั้นตอนการวิจัยเชิงอนาคตเพื่อวางแผนกลยุทธ์องค์กร

ภาพ 1 ขั้นตอนการวิจัยเชิงอนาคตเพื่อการวางแผนกลยุทธ์องค์กร

1. การสร้างทีม เป็นการสร้างทีมวางแผนที่มีนักวิจัยเชิงอนาคตร่วมด้วย เพื่อมองภาพ
อนาคตร่วมกัน และเพื่อสื่อสาร ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยเชิงอนาคตและการวางแผนพัฒนากลยุทธ์
องค์กร หรืออาจเป็นทีมนักวางแผนที่มีทักษะการวิจัย

2. การนิยามเป้าหมายและปัญหาขององค์กร เป็นการกำหนดปัญหาขององค์กรที่ต้องแก้ไข ทั้งปัญหาจำเป็นต้องแก้ไขแบบเร่งด่วน และปัญหาระยะยาว ในขั้นตอนนี้อาจพัฒนากิจกรรมการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้เสียหลักขององค์กร และผู้เชี่ยวชาญ ร่วมกันวิเคราะห์ และตั้งเป็นคำถามการวิจัยควรเป็นคำถามที่ท้าทายและสามารถหาคำตอบได้

3. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร หลักฐานข้อเท็จจริงขององค์กร และจากการสำรวจความคิดเห็น ทศนคติของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้สารสนเทศในแง่มุมต่าง ๆ ที่พร้อมใช้งาน ขั้นตอนนี้จะทำให้มองเห็นความเชื่อมโยงของสภาพปัญหาและข้อมูลรอบด้านมากขึ้น

4. การพัฒนาฉกัทัศน์ ในขั้นตอนนี้เป็นการพัฒนาฉกัทัศน์โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญซึ่งเลือกมาตามเกณฑ์เป้าหมาย ทำให้ได้สิ่งที่พึงปรารถนา และสิ่งที่เตรียมรับมือป้องกัน การเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความสำคัญต่อการมองอนาคต ขั้นตอนนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ EFR และ Delphi หรือที่เรียกว่า EDFR ซึ่งควรเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีความรอบรู้ หรือมีอำนาจในการขับเคลื่อนองค์กรผ่านทางความคิดนั้นได้

5. การแปลงฉกัทัศน์เป็นแผนกลยุทธ์ เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะทำให้ฉกัทัศน์ที่ท้าทายใหม่ ๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้ อาจใช้วิธีการระดมสมองหรือการประชุมกลุ่ม โดยที่มวางแผนและกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ หัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้มีส่วนได้เสียหลัก

6. การประเมินเพื่อรับรองแผนกลยุทธ์ เพื่อให้ได้แผนกลยุทธ์ที่ดี เป็นที่ยอมรับ สามารถนำไปปฏิบัติได้ และเป็นการสื่อสารถึงผู้ที่เกี่ยวข้องในองค์กรทั้งผู้รับบริการ และผู้ให้บริการ ในขั้นตอนนี้อาจพิจารณาการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพหรือการวิจัยเชิงปริมาณที่ให้สารสนเทศยืนยันชัดเจนของแผนกลยุทธ์

บทสรุป

การวิจัยเชิงอนาคต เป็นกระบวนการทำนายอนาคตอย่างเป็นระบบ มีทั้งการทำนายเชิงสำรวจ เป็นการมองไปข้างหน้า โดยอาศัยปรากฏการณ์ในอดีตและปัจจุบันมาเป็นข้อมูลบ่งบอกอนาคต และการทำนายเชิงปทัสฐาน เป็นการกำหนดอนาคตที่พึงปรารถนาไว้ก่อนว่าอะไรคืออนาคตที่พึงประสงค์ ด้วยเหตุนี้การวิจัยเชิงอนาคตจึงสามารถให้คำตอบในอนาคตสำหรับการวางแผนองค์กร สร้างสรรค์แนวทางใหม่ ๆ ที่เป็นการท้าทายขององค์กร การใช้การวิจัยในอนาคตในการวางแผนองค์กรช่วยให้มีแนวทางเชิงรุกมากขึ้น และได้กรอบพัฒนาแผนเชิงกลยุทธ์เชื่อมโยงเป็นระบบ นักวิจัยควรเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงอนาคตที่เหมาะสมกับองค์กร การเลือกใช้เทคนิคการวิจัยเชิงอนาคตแบบ EFR และ Delphi รวมกันที่เรียกว่า EDFR นั้น จะทำให้ได้ข้อดีทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณแต่ต้องคำนึงถึงข้อดีที่สำคัญของทั้งสองวิธี คำตอบที่ได้จากการวิจัยช่วยให้ผู้วิจัยและนักวางแผนสามารถนำไปกำหนดเป้าหมายของการวางแผน ทั้งเชิงรุกที่สร้างสรรค์และท้าทายในโลกยุคใหม่มากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งสามารถสร้างแผนรับมือกับเหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาเพื่อป้องกันการเสี่ยง และในที่สุดนักวางแผนได้กรอบ โครงร่างในการวางแผนอนาคตให้กับองค์กรอย่างเป็นระบบ

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2546). *ภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- น้ำผึ้ง มีศิลป์. (2559). การวิจัยด้วยเทคนิคเดลฟาย: การหลีกเลี่ยงมโนทัศน์ที่ไม่ถูกต้อง. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 9(1), 1256-1267.
- เทียนฉาย กีระนันท์. (2544). *สังคมศาสตร์วิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สีปพนนท์ เกตุทัต. (2538). การวิจัยอนาคต: สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาประเทศ. *วารสารคนเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย*, 38(1), 40-56.
- อภิวัดน์ รัตนวราหะ. (2563). *อนาคตศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมาย (Spearhead) ด้านสังคม คนไทย 4.0
- Gordon T.J. (2009) Delphi. In: *Futures Research Methodology* (CD-ROM version 3.0) (eds. J.C. Glenn, T.J. Gordon), Washington, D.C.: *The Millennium Project*. <http://www.millennium-project.org/publications-2/futures-research-methodology-version-3-0/>, accessed 15.06.2020.
- Helmer, O. (1967). *Analysis of the future: the Delphi method*. Retrieved from <http://www.rand.org/pubs/paper/p3558/>
- Textor, R. E. (1995). The ethnographic futures research method: An application to Thailand. *Futures*, 27(4), 461-471.